

Att fråga efter rätt kunskaper

ERIKA LYLY

Språktest i svenska blev en brännhet fråga i valrörelsen 2002, när folkpartiet lade fram ett förslag om språktest i svenska som krav för svenskt medborgarskap. Debatten kom enbart att gälla personer som inte har svenska som modersmål. Men också den som är född med svenskan kan bli svensktestad. Erika Lyly överblickar aktuella språktest i svenska avsedda för vuxna. De fungerar bäst när de siktar mot speciella uppgifter som väntar testpersonerna.

Frågan om man borde ha språktest i svenska var för några år sedan hett stoff i den politiska debatten. Problemet då var om det var berättigat att ha språktest i svenska som krav för svenskt medborgarskap eller inte. Svaret från politiskt håll och från språklig expertis var att det inte var rimligt att införa språktest

i det sammanhanget. Det ansågs att det kunde vara diskriminerande. Det har faktiskt tidigare krävts intyg på behärskning av svenska av personer som sökt svenskt medborgarskap, men detta krav ansågs med tiden så meningslöst och godtyckligt att man på 1970-talet upphörde med intygen.

Språktest har traditionellt använts för diagnostik och kunskapskontroll inom språkundervisningen. Språktest i svenska används i dag för att testa sökandes behörighet för bl.a. högre studier och som grund för antagning till vissa högskolor. Dessutom används språktest i svenska i mycket begränsad utsträckning inom arbetslivet. Det finns alltså ett antal språktest i svenska som det finns skäl att inventera. De presenteras i den här artikeln. Jag har koncentrerat mig på de test som är avsedda för vuxna.

Tidigare hade språktesten en inriktning på grammatik och lexikon. Att be-

härskra ett språk innebar att behärska språkets ordförråd och grammatiska struktur, ansåg man. Man var alltså inte medveten om betydelsen av de yttre betingelser som orden och formerna alltid omges och styrs av. I dagens språktest märker man en tydlig förskjutning; testen är konstruerade med tanke på vad testpersonerna ska använda språket till, och hur de med språkliga medel kan uppnå ett visst syfte. Dagens språktest, åtminstone de som står på vetenskaplig grund, prövar alltså vad språkvetare brukar kalla pragmatisk språkförmåga.

En på senare tid mycket använd handbok för testkonstruktörer, med en klart uttalad pragmatisk inriktning, är *Language Testing in Practice* av Bachman och Palmer. Den har även haft betydelse för de svenska testen. Författarna har på ett åskådligt sätt skapat en mycket användbar modell för vad språkförmågan är för något. De utgår från att språkförmågan primärt består av vad de kallar en organisatorisk kompetens och en pragmatisk kompetens. Den organisatoriska kompetensen innefattar både kunskapen om ord, ordböjning, grammatik och förmågan att sammanföra de formella språkliga enheterna till text. Den pragmatiska kompetensen rör förmågan att använda språket för rätt syfte och anpassa det socialt, genremässigt och stilistiskt. Till detta kopplar de en så kallad strategisk kompetens, som innefattar sådant som planering, problemlösning och värdering. Tar man hänsyn till alla dessa kompetenser får det viktiga konsekvenser för språktesten.

Ett annat användbart underlag för testkonstruktörer är Europarådets nivåskala. Den ingår i Europarådets publikation *A Common European Framework of Reference for Languages*, som är resultatet

av flerårig forskning, utförd av ledande tillämpade lingvister och pedagogiska specialister från 41 medlemsländer. Nivåskalan kan beskrivas som en checklista där man explicit anger vad språkinlärare kunskapsnivå för kunskapsnivå ska lära sig för att kunna använda språket kommunikativt.

I nivåskalan finns tre kunskapsnivåer A, B och C, där C är den högsta. Det överordnade begreppet, som all inläring ska syfta till, är kommunikativ språkfärdighet. Därmed avses nog så traditionella språkfärdigheter: förstå tal och skrift, tala och skriva. I nivåskalan finns också en nivålistning för kvalitativa aspekter som genremässig och stilistisk bredd, grammatisk korrekthet, flyt, förmåga att föra dialog och diskutera och också förmågan att använda sambandsmarkörer och andra sammanbindande drag. Alla dessa färdigheter och aspekter är noggrant angivna för varje kunskapsnivå. Om man relaterar de svenska språktesten till nivåskalan befinner de sig på nivå C. Detta gäller givetvis enbart de test som rör svenska som andraspråk. Nivå C är i sin tur indelad i två nivåer, C1 och C2. Framför allt C1 är av intresse i det här sammanhanget. Klarar man den nivån, kan man förstå innehållet i längre komplicerade facktexter och skönlitterära texter samt uppfatta stilskillnader; man kan skriva en idiomatisk och välstrukturerad text av viss längd; man kan förstå talat språk även om det inte är klart strukturerat; man kan i olika sociala och professionella sammanhang tala språket flytande och spontant utan att allt för mycket leta efter ord och uttryck.

Test för invandrare och utlänningar

Sfi-provet är ett nationellt prov som mäter elevernas språkkunskaper inom sfi-un-

dervisningen; förkortningen sfi betyder *svenska för invandrare*. Provet utarbetas vid Centrum för tvåspråkighetsforskning vid Stockholms universitet och är avsett att vara ett stöd för lärarna vid betygsättningen. Sfi-provet har en klar pragmatisk inriktning. Det är utformat så att det tydligt testar elevernas förmåga att använda språket som kommunikationsmedel. Provet är uppbyggt kring språkfärdigheterna läsförståelse, hörförståelse, skriftlig och muntlig förmåga. Stor vikt läggs vid elev-

ernas kommunikativa språkförmåga vid sidan av deras förmåga att hantera grammatiken, orden och fraserna. Se exempel i rutan här intill!

Tisus är ett nationellt behörighetsgivande test i svenska. Namnet *tisus* är en förkortning av *test i svenska för universitets- och högskolestudier*. Testet är avsett för studenter med utländsk gymnasieutbildning. Syftet är att kontrollera att studenterna har de färdigheter i svenska som behövs för att klara akademiska studier på svenska. För produktionen av testet ansvarar Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet.

Tisus har en tydlig pragmatisk inriktning. Det är uppbyggt kring språkfärdigheterna läsförståelse, skriftlig färdighet och muntlig färdighet. Deltesten är konstruerade så att de speciellt framhäver de kunskaper som behövs för högskolestudier: förmågan att snabbt hitta viss information, förmågan att skapa en text som innehållsmässigt motsvarar den givna uppgiften och förmågan att beskriva, utreda, argumentera och spekulera. Vid den skriftliga uppgiften bedöms inte bara hanteringen

En uppgift i sfi-provet

Skriv en inbjudan

Du ska ha en fest om några veckor. Eftersom dina vänner kommer från olika länder vill du att de ska ta med sig mat från sina hemländer. Skriv ett kort och bjud en vän på festen.

Skriv varför du har fest, när och var festen är och be vännen ta med sig en maträtt från sitt land.

Den skrivande uppmanas vidare att börja och sluta inbjudningskortet på ett passande sätt. Skrivuppgiften följs av en uppgift där det gäller att koppla rätt social fras till rätt situation enligt följande:

Vad säger du?

Du har bjudit dina vänner på middag. Under middagen talar du med vännerna i olika situationer. Vad säger du? Läs om situationerna här under och välj rätt fras längst ner på sidan. Skriv frasens nummer till höger.

En av dessa situationer är *Vännerna tackar för maten. Vad säger du?* Det finns åtta svarsalternativ att välja mellan av typen: *Tack det är bra, Ja, det går bra, Det var så lite* m.fl. Här är det den sistnämnda frasen som ska kopplas till den aktuella situationen.

Ett tibus-prov i muntlig färdighet

Det muntliga provet är ett samtal mellan dig, en eller två andra deltagare och en testledare. En särskild bedömare är normalt också närvarande.

Samtalet inleds med en kort presentation av dig själv för de andra. Därefter följer en diskussion kring ett av nedanstående teman.

Testtagarna får tre diskussionsteman på förhand och uppmanas att förbereda sig genom att själva skaffa fram information från t.ex. tidningar, radio, tv och Internet. De får samtidigt också reda på enligt vilka grunder de kommer att bedömas.

av ordförråd och grammatik utan det läggs också stor vikt vid textens organisation och sammanhang. Vidare testas den kommunikativa förmågan.

Provet i svenska för utländsk vårdpersonal, förkortat PSV, är avsett för alla som har vårddyrkeslegitimation från annat land än Sverige och som inte har svenska som modersmål. Det är speciellt viktigt för personer som har sin utbildning från länder utanför EU/EES-området och som för att få svensk legitimation måste styrka att de har kunskaper i svenska. Provet anordnas av Folkuniversitetet. Det motsvarar nivå C1 på Europarådets nivåskala.

Detta språktest har en tydlig pragmatisk inriktning. Det är uppbyggt kring språkfärdigheterna läsförståelse, hörförståelse, skriftlig produktion och muntlig produktion. Syftet med läsförståelsen är att testa förmågan att snabbt hitta viss information, gärna i lag- och författnings-

text. Syftet med hörförståelsen är att kunna uppfatta vardagliga dialoger, siffror, namn, instruktioner m.m. och syftet med den skriftliga produktionen är att pröva förmågan att i skrift kunna ge råd, informera, resonera och utreda. Det muntliga provet går ut på att klara av ett vanligt socialt samtal och ett patient-samtal och att muntligt kunna beskriva och förklara saker som hör ihop med yrkesområdet. I testet ingår också ett moment som är olika beroende på yrkeskategori. Provet för t.ex. sjuksköterskor går ut på att testdeltagarna får lyssna på ett samtal mellan två sjuksköterskor och utifrån det skriva en rapport enligt given mall. Provet testar förmågan att överföra tal till skriftspråk, korrekt uppfatta och skriva ner provsvar,

namn på läkemedel, doseringar etc. och att för övrigt använda yrkesområdets specifika språk, ord och uttrycksätt.

Test för alla

Inte bara de som har annat modersmål än svenska får ibland sina svenskkunskaper testade. I utbildningssammanhang, och någon gång i arbetslivet, kan man råka ut för svenskttest, oavsett vilket modersmål man har. Ett sådant test är *högskoleprovet*, ett studiefärdighetstest. För att kunna delta i högskoleprovet förutsätts modersmålskompetens i svenska. Provets syfte är att mäta de sökandes förutsättningar att klara högskolestudier, oavsett studieinriktning. Högskoleprovet är inget specifikt språktest. Det mäter framför allt förmågan att tänka logiskt och se och förstå samband. I provet finns ändå två moment som kan klassificeras som språkliga: läsförståelse i både svenska och engelska och

ett svenskt ordkunskapsprov. Läsförståelseprovet syftar till att mäta förmågan att tillgodogöra sig text för att få fram information, förstå idéer, sammanfatta huvudtankegångar, dra slutsatser m.m. Ordkunskapsprovet går ut på att välja det ord av fem alternativ som förklarar bjudordet eller är synonymt med det. För att välja rätt alternativ krävs ofta att man är allmänorienterad inom många ämnesområden. Ordkunskapsprovet kan därför till en del mera ses som ett prov i allmänbildning än ett rent språkprov.

En uppgift i högskoleprovets ordkunskapsdel

Jade

A. mineral

B. isflak

C. fartyg

D. matjord

E. buske

I *antagningsprovet till Polishögskolan* ingår två prov i svenska. Antagningsprocessen inleds med ett språktest och avslutas med ett uppsatsprov. Språktestet består av fyra delar: ett stavningstest, som går ut på val av rätt stavat ord, ett ordkunskapsprov där det gäller att välja rätt förklaring eller synonym till bjudordet, ett lucktest där man ska fylla i utelämnade ord i en text och ett dispositionstest som består av en sönderstyckad text där bitarna ska fogas ihop till en godtagbar sammanhängande text. Syftet med ordkunskapsprovet är att få underlag för att bedöma om de sökande har en viss allmänbildning. Lucktestet och disposi-

tionstestet prövar testpersonernas förmåga att uppfatta text och kunna se sammanhang. Stilnivån i testuppgifterna är tämligen formell. Den motsvarar språket i debattartiklar, på ledarsidor och i utredningar. Det är en stilnivå som poliser ofta ställs inför. Uppsatsprovet brukar ha ämnen med anknytning till polisverksamhet och etik. Av vikt vid bedömningen av uppsatserna är att texten har sammanhang och att svenskan är utformad på ett någorlunda bra sätt.

Det har förekommit kritik mot språktestet, framför allt för att det skulle vara diskriminerande mot sökande med andra modersmål än svenska. Detta har undersökts och man har konstaterat att det inte statistiskt går att finna någonting som tyder på att sökande med svenska som modersmål skulle ha klarat provet bättre än andra. Därför har man, trots kritik, behållit svensktestet, men sänkt kraven något.

En uppgift i antagningsprovet till polishögskolan

Fyll i de ord som utelämnats i nedanstående text! Det gör inget om det ifyllda ordet inte är korrekt stavat. Gissa gärna! Bara ett ord ska fyllas i på varje ställe.

Brottsligheten drabbar samhället både ekonomiskt och fysiskt i form av _____ lidande och tragedier. Vi måste förhindra och _____ all brottslig verksamhet i ett så tidigt skede som _____.

Antagningsproven till journalistutbildningarna består i huvudsak av prov i

svenska, här exemplifierade av provet på Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, JMK, vid Stockholms universitet. I det provet ska de sökande bl.a. ge prov på förmågan att själva producera text, dels genom att skriva en helt fri text, som förutsätter ett personligt grepp om språket, dels genom att skriva ett referat, där det gäller att sovra information och att presentera ett innehåll sakligt, kort, klart och pedagogiskt.

Mera specifikt prövas förmågan att skapa sammanhang i text i ett s.k. kontextprov. Detta är ett förhållandevis avancerat prov. Man har i en allmänt hållen text plockat bort flera bokstäver ur ett stort antal av de betydelsebärande orden. De sökande ska sedan på tid fylla i de saknade bokstäverna.

En uppgift i antagningsprovet till journalistutbildningen

Fyll i luckorna i följande övningsexempel genom att skriva in en bokstav i varje tomrum!

Den 3 augusti 2001 revs Wankdorf-Stadion i Bern. Vi . . . he . . . n att det inte fanns något . v . r att bevara, att . r . . förfall och bristande . . . likintä . . er för länge sedan förvandlat den an . . ka fotbollsarenan till ett . urk . t Funkis-Colosseum

Språktest i arbetslivet

Man kunde tänka sig att genomtänkta språktest också skulle vara vanliga vid anställning av ny personal inom arbetslivet. Men så verkar inte vara fallet. Jag har gjort en liten enkät om förekomsten av

språktest, dels med 12 rekryteringsföretag, som ju har en nyckelställning vid nyanställning av personal, dels med 100 av de största företagen i Sverige.

Av de tolv tillfrågade rekryteringsföretagen svarade bara fyra, och av dem uppgav tre att de inte hade språktest. Ett enda rekryteringsföretag skickade exempel på två språktest som de brukade använda. Dessa test ingick som deltest i ett större test vars syfte var att belysa begävnings inom det verbala, spatiala och numeriska området. I det ena språktestet skulle man att hitta motsatsord, i det andra synonymmer. Dessa test är alltså inte pragmatiskt inriktade utan testar ordkunskap i största allmänhet.

Av de hundra företagen svarade bara femton, och av dessa uppgav elva att de inte använde språktest. Fyra företag gav lite mer kommentarer, men inget av dem hade några utarbetade språktest. Vid ett av företagen fick de sökande skriva en uppsats som en del i ansökningsprocessen. Ett annat företag skrev att de ibland använde ett test för att säkerställa numerisk förmåga, men de ansåg att de fick en god bild av de sökande genom ett bra urval och omsorgsfulla referenser. Ett tredje företag hade mycket kundkontakter och det uppfattades som särskilt viktigt att de anställda hade goda muntliga språkkunskaper. Men företaget hade inte några egna språktest. Man skaffade sig en bild av de muntliga språkkunskaperna vid anställningsintervjuerna. Ett fjärde företag saknade språktest i svenska vid rekrytering av ny personal, och beklagade detta.

Det förekommer säkert en del svensksprov i det svenska arbetslivet som jag inte fått reda på. Men den låga svarsfrekvensen tyder ändå på att det är ovanligt med språktest. Samma intryck har man på

fackligt håll. Ulf Andreasson på TCO:s utbildningsavdelning och ledamot i det partssammansatta Rådet för integration, uppger att han aldrig hört talas om språktest vid anställning av dem som inte har svenska som modersmål. Arbetsgivare och personalavdelningar bildar sig en uppfattning om språkförmågan genom att läsa ansökningshandlingar och göra anställningsintervjuer.

Att rekrytera personal genom anställningsprov är ovanligt i Sverige, men däremot vanligt i flera europeiska länder. Också inom EU rekryterar man personal till fasta tjänster genom ett uttagningsförfarande, där testning av språklig förmåga på modersmålet spelar en mycket stor roll.

Det finns olika anställningskategorier inom EU-institutionerna, bl.a. de som i uttagningsproven kallas A, B och C. I A och B hittar man de högre tjänstemännen, handläggarna och assistenterna, i kategori C kontorister och sekreterare. Dessutom finns det översättare och juristlingvister, d.v.s. jurister som också har språklig utbildning. De kunskaper och färdigheter som testas i proven är anpassade till de arbetsuppgifter som de sökande förväntas utföra. Testen har alltså en mycket pragmatisk inriktning. De är också konstruerade utgående från den teoretiska ram som utgör grunden för Europarådets nivåskala. A och B har samma prov. Det görs i huvudsak på modersmålet och består av uppsats, referat, ofta också av ett prov i talskrivning och av en intervju. I provet bedöms de sökandes förmåga att förstå sammanhang, att kunna analysera och sammanfatta.

Provet i kategori C består av fyra delar: en intervju, ett brevskrivnings- och redigeringsprov, ett synonym- och ordböjningsprov samt ett språkriktighetsprov.

Att döma av de exempel som ges i informationsmaterialet om provet är framför allt språkriktighetsprovet inte professionellt gjort, vilket är synd.

En uppgift i uttagningsprov till EU-tjänsteman, kategori C

Vilken av meningarna nedan är både skrivregelmässigt och grammatiskt korrekt?:

Före inträdet hade landet ungefär 10,4 miljoner invånare.

Innan inträdet hade landet cirka 10,4 miljoner invånare.

Innan detta inträdet hade landet cirka 10,4 miljoner innevånare.

Före inträdet hade landet ungefär 10,4 miljoner innevånare.

Problemet med denna flervalfråga är att alla fyra alternativ är rätt! Man kan använda både *före* och *innan* framför ett substantiv som *inträdet*. *Invånare* och *innevånare* står båda i Svenska Akademiens ordlista. Inte heller formen *detta inträdet* är fel i skrift, även om den har en regional och lätt talspråklig prägel.

Uttagningsproven vid EU-institutionerna på A- och B-nivå är ett bevis på att det går att konstruera goda målinriktade test för specificerade arbetsuppgifter. Men uttagningsproven för kontorister och sekreterare gör ett amatörmässigt intryck trots den pragmatiska inriktningen. Det är också intressant att se vilken roll modersmålet spelar inom EU-adminis-

trationen. Det kan vara värt att begrunda den vikt som man internationellt ger modersmålet i tider som dessa då engelskan erövrar fler och fler domäner inom arbetsliv och utbildning.

Det finns både nackdelar och fördelar med språktest. Ofta kan språktest uppfattas som meningslösa, i synnerhet om de är konstruerade så att de inte testar språket på ett sätt som är relevant för de testande. Testen fungerar bäst när de har en pragmatisk inriktning: de siktar in sig på de språkliga uppgifter som väntar testpersonen i utbildning eller arbetsliv. En förutsättning för att språktest ska vara meningsfulla är att de är professionellt konstruerade. Det finns goda exempel på sådana språktest, sfi-provet och tibus-testet. Tibus-testet för behörighet till högre utbildning måste sägas var i högsta grad re-

levant. Men ju mer vagt och allmänt syftet är med ett språktest, desto större risk att det blir ett slag i luften. ■

Erika Lyly är verksam vid Svenska språknämndens sekretariat, där hon bland annat varit en av redaktörerna för kombinationsordboken Svenskt språkbruk.

LITTERATUR:

- Bachman, L. & Palmer, A., 1996: *Language Testing in Practice*. Oxford University Press.
- Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching and Assessment* (2001). Council of Europe. Cambridge University Press.
- Sundberg, Gunlög m.fl. 2004: Tillämpad språkvetenskap vid språkfärdighetsbedömningar: tibus sett ur sex valideringsaspekter. I: *ASLA-information* 30:1–2 (Svenska föreningen för tillämpad språkvetenskap)